

Sebestyén a helységnevekben

A *Sebestyén* név végigkísérte a magyarság életét a Kárpát-medencében az államalapítástól kezdve.

Az első *Sebestyén*, akire tisztelettel kell gondolnunk, Magyarországnak valószínűleg második érseke volt, aki az Istvánt megkoronázó Domonkost követhette tisztségében, hiszen a pannonhalmi oklevél 1001-ben (1004–5-ben) már őt nevezi meg (ab archiepiscopo *sebastiano*: PRT. I, 590). A történeti kutatás valószínűnek tartja, hogy személye azonos a más forrásokban *Radla*-ként említett cseh származású pappal, aki Szent Adalbert társaságában kerülhetett a magyar fejdelmi, majd királyi udvarba (vö. GYÖRFFY GYÖRGY, István király és műve. Budapest, 1977. 79, 132, 181–2). Aztán a keresztnév az egész magyar középkorból, előkelők és közrendűek, egyháziak és világiak megjelölésére egyaránt bőséggel adathozható. Az Árpád-kor legfontosabb személyneves forrásaiban szereplő *Sebestyén*-ekről kitűnően tájékoztat FEHÉRTÓI KATALIN gondos összeállítása (Árpád-kori kis személynévtár. Budapest, 1983. 304). A módszeres gyűjtést és adatolást most elkerülve — hiszen ezt elvégzi helyettünk ugyancsak FEHÉRTÓI KATALIN a remélhetőleg hamarosan megjelenő Árpád-kori nagy személynévtárban — csak néhány további példa megemlézésére szorítkozom. Egyházi személyek: S. váradi kanonok (1134: MonStrig. I, 86); S. a fehérvári káptalan tagja (1272: uo. I, 612; 1274: UrkBurg. II, 49); S. pannonhalmi dékán (1216: PRT. I, 642); S. trencsényi főesperes (1328: MonStrig. III, 134); stb. — Világi előkelők: 1274: *Sebastianus* filius Bensa comes de Torna (KritJegyz. II/2–3, 104; UrkBurg. II, 61); 1283: *Sebastianus* frater dicti comitis Nicolai ... de Golgouch (UrkBurg. 170); 1296: Johannes filius comitis *Sebastiany* (KritJegyz. II/4, 157); stb. — Közrendűek: 1273: S. abaúji várjobbágy (uo. II/2–3, 64); 1274: S. soproni várjobbágy (UrkBurg. II, 63); stb. A *Sebestyén* régi népszerűségéről árulkodik a családjába vonható becéző alakok nagy száma is, mint *Sebu*, *Sebe*, *Sebed*, *Sebő*, *Sebők*, talán némelyik *Sebes* ~ *Sebus* is (l. FEHÉRTÓI, i. m. 304–5; az utóbbival kapcsolatos más lehetőségre: FNESz.⁴ II, 815 *Zsebes* a.).

A *Sebestyén* személynév a viszonylagos középkori gyakorisága ellenére meglehetősen ritkán fordul elő helyneveinkben. Ezek azonban a régi helységnevéadás több típusába tartoznak. A puszta személynévi formát képviseli az az egykori Heves vármegyei település, amely a mai Tiszaszentimre környékére

lokalizálható, s amely a benne épült templomról később nevet változtatott: 1279>1409: terra ... *Sebastyen* ... in qua ecclesia *sancti Jacobi* esset constructa (BánffyO. I, 520), 1336: *Scentiacab* (CSÁNKI I, 71, GYÖRFFY III, 135). A típusba sorolás azonban nem problémamentes. Kérdéses ugyanis, hogy a személynévi alak ekkor már helységnévvé merevült-e, vagy éppen csupán arról van szó, hogy az egy birtokeladás kapcsán oklevélbe foglalt szerkezet az egyik eladó, a Tomaj nemzetséghez tartozó Sebestyén birtokrészét jelöli meg, amelyen ekkor már — mintegy a későbbi település magjaként — állt a Szent Jakabnak tisztelgő templom. Ez utóbbi vélekedést gyámolítja — igaz, eléggé gyenge erővel — az a körülmény, hogy az eladók maguk is vétel útján jutottak e földterület birtokába (vö. GYÖRFFY III, 135). De még ha a helységnévi minősítés mellett foglalunk is állást, akkor is azt kell mondanunk, hogy *Sebestyén* falu az az 1279-hez közeli időben, azt nem sokkal megelőzően keletkezhetett, hiszen — mint erre KRISTÓ GYULA nyomatékosan rámutatott (AHistSzeg. 55: 25–7) — a puszta személynéves helynévadás divatja a XIII. század második felében, példákkal igazolhatóan, még eléggé eleven volt, sőt a későbbi évszázadokból is adathozhatjuk működésének egyre csökkenő számú eseteit. Vagyis a névadó személyét nagy valószínűséggel a Tomaj nemzetségnek az oklevélben is jelen levő tagjában, az abádi ághoz tartozó I. Sebestyénben jelölhetjük meg, akiről az 1261–1279 közötti évekből beszélnek forrásaink (vö. KARÁCSONYI, MNemz. III, 110, WERTNER, MNemz. II, 370–1). — Legvégül az 1279-beli *Sebastyen* alak hangtörténeti értékelésének problémáira kell rámutatnunk: az adatot a hangrendi kiegyenlítődés működésének (megindulásának?) meglehetősen furcsa példajaként kellene számontartanunk, amikor tehát az első szótagból kiinduló asszimiláció nem a szomszédos második, hanem csak a harmadik szótagban fejt ki hatását. Ezt azonban föloldja az a körülmény, hogy a tartalmi kivonatot rejtő 1409-beli oklevél leírója a korábbi *Sebastyan*-ból „javította” a helynévi formát (vö. GYÖRFFY III, 135).

A *Sebestyén* személynév a települést nyelvileg kifejező köznevekkel (-*falva*, -*háza*, -*ülése*) együtt is részt vett lakóhelyeink neveinek megalkotásában. Ezekről eddig a következő adatok állnak rendelkezésünkre:

S e b e s t y é n f a l v a : ma is létező helység Szlovákiában (Šebešťanová) a régi Trencsén vármegyében. 1414: *Sebestenfalua*, 1435: *Sebastianfalwa*, 1466: *Sebesthyenfalwa* stb. (FEKETE NAGY, Trencsén 182, vö. KÁZMÉR, Falu 285, VSOS. III, 127). A falu egy önálló határral rendelkező nagyobb birtokból, Jeszenicből szakadt ki, így érthető az a vélekedés, amely a névadó személyét a Jeszenicei családban keresi. Már FEKETE NAGY ANTAL azt állapította meg, hogy „Nevét a Jeszenicei család Sebestyén nevű tagjától vette” (i. h., vö. még FNESz.⁴ II, 462). Valóban, 1366-ban szerepel is a névadó leszármazottjának tartható *Sebestyén* fia: András (FEKETE NAGY, Trencsén 270–1 *Jeszenicei-cs.* a.), az ő apja birtoklására való utalásnak nem mond ellent a névtípus kronológiája sem. — Gömör vármegyében volt az a település, amelynek nevében a sze-

mélynév a *-háza* utótaggal fejezett ki birtoklást. Mindössze egyetlen adatát idézhetjük: 1413: *Sebestyenhaza* (CSÁNKI I, 145). Mivel a Derencsényi család birtokainak sorában Dobrapatakával együtt említik, e falu (ma *Dobrapatak*, szlovák *Potok*, régi adataira l. GYÖRFFY II, 494) környékén kereshető. — A másik *Sebestyénháza* Csongrád vármegyében volt (1521: *Sebestyenhaza*), s igen valószínűen a Csantavér szomszédságában levő későbbi *Sebesity* pusztával azonosítható (CSÁNKI I, 683). — Végül a *Sebestyénülése* birtoknév tartozik ide (1312: *Sebastyanulese*: AnjouO. I, 271), amely állítólag „a Mohács és Pécsvarad közti tájakon keresendő” (CSÁNKI II, 521), a megyei nagy helynévgyűjteményben (BMFN.) azonban nem találok olyan adatot, amely a pontosabb lokalizálást lehetővé tenné.

A *Sebestyén* keresztnév égi védnöke Szent Sebestyén, Diocletianus császár katonája, akit keresztény hitéért a császár lenyilaztatott, majd agyonveretett (KatLex. IV, 144, FROS-SOWA 479–80). A január 20-i közös ünnepe Fábián pápával (236–250) azt vonta magával, hogy a középkori naptáraink (vö. KNAUZ, Kortan 185) hatására a kettejük neve együttesen válhatott a magyar templomok patrocíniumává, mégpedig eddigi adataink szerint mindössze két esetben. A Csongrád megyei *Fábiánsebestyén* környékén volt az a kun szállás, amely az e titullussal illetett templom mellett formálódott ki a XIV. század második felében: 1389/1406: in descensu Cumanorum circa Ecclesiam beatorum Fabiani et Sebastiani martirum (GYÁRFÁS III, 511), 1400: *Zenthfabiansebestyenzallasa* (ZsigmOkl. II/1, 68). A név többszöri ellipszissel már a XVI. századra a mai formára rövidült: 1560–3: *Fabian Sebestien* (SZARKA 15, l. FNESz.⁴ I, 438). A másik templomukról, egy kápolnáról 1485-ből van adatunk, amely végrendeleti adományból épül, talán a Doboka vármegyei (vö. GYÖRFFY II, 87) Sólyomkőn (= Şoimeni) (KolmJk. II, 17).

Szent Sebestyén önálló tisztelete csak a XVI–XVII. században, illetőleg még később bontakozott ki Magyarországon, „a barokk korban pedig már ott találjuk szobrát Rozáliáéval, Rókuséval, Borromeo Károlyéval együtt Szentháromságszobrainkon” (ÖRDÖG FERENC: MNyTK. 170. sz. 212). Ez, valamint céhpatrónusi szereplése bizonyára összefügg azzal a hiedelemmel, hogy Szent Sebestyén védelmet nyújt a középkor rettegett betegségeivel, különösen a pestissel szemben (uo.). A föllendülő Sebestyén-kultusz aztán templomcímekben is kifejeződött. A XVIII. század végi híradás szerint a Vas vármegyei Pecsaróc (vö. 1365: *Pechneruchy*, 1366: *Pechnarouch* in distr. Waralyakurniky: CSÁNKI II, 783) plébániatemplomát Szent Sebestyén tiszteletére állították („Par. 1796 er. Eccl. ad S. Sebastianum”: *Universalis schematismus ecclesiasticus ... regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum nec non magni principatus Transilvaniae ... anno 1842/3 ... Budae. 813*). A templomcíméből való kései helynévformálódás egyik eseteként tarthatjuk számon a falu újkori magyar hivatalos nevének keletkezését. Vas vármegye törvényhatóságának kezdeményezésére a belügyminisz-

ter a 60.981/1887. sz. rendeletével a megye mintegy 90 idegen eredetű helységnevét változtatta meg (vö. PESTY FRIGYES, Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Budapest, 1888. I, XIII–XIV; MEZŐ, Hiv-Helys. 84), közöttük Pecsaróc a *Szent-Sebestyén* nevet kapta. A névadásnak azonban már volt előzménye: úgy látszik, hogy a településre vagylagosan korábban is alkalmazták a patrocíniumi alakot, az 1877. évi helységnévtár ugyanis mind a két formát használatosnak tartja.

Az eddigi nagy helynévgyűjteményeink Szent Sebestyén nevének mikrotoponimiai alkalmazásáról nagyon keveset mondanak, ennek azonban a gyűjtési szempontok egyenetlensége is oka lehet. Sebestyén a már említett betegségtől óvó, hozzá kapcsolódó népi hiedelem révén két Tolna megyei településen is fogadalmi szoborhoz jutott: az egyik Tolna belterületén áll: „*Szent Sebestyén* Szo. Fogadalomból állították” (TMFN. 433), a másik pedig Tevel határában a belterületől északra vált magyar–német párhuzamos névadásban mikrotoponimáink szereplőjévé: „88. *Istensegiccs : Szent Sebestyén : n. Fircennothelf* [K. *Istensegíts d*] S, sz. A dülő mellett levő szoborról”, a lokalizálás alapján összefügg ezzel a következő adat: „99. *Szent Sebestén : n. Szankt Szébasztian* [K. *Sebestyén*] S, sz. A dülő végén levő kápolnában volt egy Szt. Sebestyén-szobor” (TMFN. 303). A nyilakkal átlőtt Sebestyén élettörténetében semmi sem utal betegségre, magyarázatot kíván tehát, hogy miért vált ő mégis az archaikus hiedelemvilágban pestis elleni védőszentté. A választ mártiromságának ábrázolásai-
ban, a testét átütő nyilakban találjuk meg, hiszen ezt a betegséget, a halált a görögök (Apolló nyíla) és az ószövetségi zsidók egyaránt a nyíl művének tulajdonították (BÁLINT, ÜnnKal. I, 160; ÖRDÖG: MNyTK. 170. sz. 212).

A *Sebestyén* keresztnév karrierje aztán a XV–XVI. századtól kezdve a családneveinkben folytatódott, miközben az utónévi használata egyre inkább viszszaszorult. Csak a rokon tudományok művelői körében ezt a vezetéknevet tette emlékezetessé *Sebestyén Gyula* folklorista (Szentantalfa, 1864–Balatonszepezd, 1946), *N. Sebestyén Irén* nyelvész, műfordító (Nagyenyed, 1890–Szeged, 1978), *Sebestyén Károly* író, irodalomtörténész (Gödre, 1872–Budapest, 1945), *Cs. Sebestyén Károly* néprajzkutató, művelődéstörténész (Karánsebes, 1876–Budapest, 1956), és ennek a névnek szerzett hírnevet a nyelvtudomány, szeretetet a barátok, tiszteletet és hálát a tanítványok körében ünnepeltünk, *Sebestyén Árpád* is.

MEZŐ ANDRÁS